

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА: ПРЕВОДНИ ГЛАСОВЕ И КУЛТУРНИ КОНТЕКСТИ

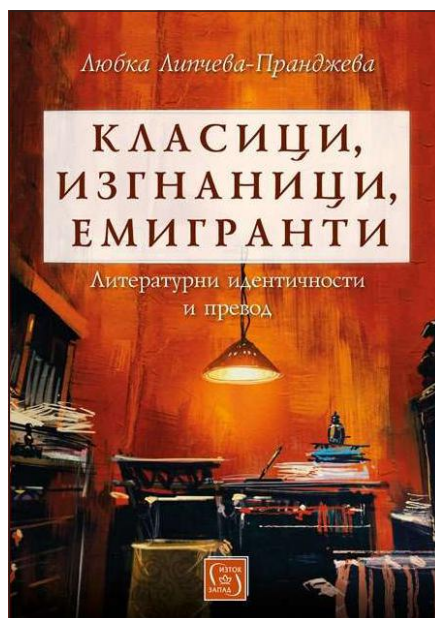
Любка Липчева-Пранджева (2020). „Класици, изгнаници, емигранти.
Литературни идентичности и превод“. София: Изток – Запад

Надежда Стоянова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Новата монография на Любка Липчева-Пранджева „Класици, изгнаници, емигранти. Литературни идентичности и превод“ (2020) посяга към една от болезнените и най-дълготрайни травми на българската литература – трудно осъществимото ѝ вписване в актуални европейски и световни културни диалози. Приносна за филологическата ни наука е призмата, през която тази проблематика се разглежда – преводът като ключ на националната литература към „портата“ на световната, като „разковничето“, което е в състояние да разкрие различни възможности на националното да прекрачи уютните граници на монологичното си и моноезично битие. Така „Класици, изгнаници, емигранти“ се оказва част от своеобразен диптих, включващ още „Битие в превода. Българска литература на немски език XIX – XX век“ (2010) и бележещ последователния интерес на авторката към едно трудоемко и времеемко изследователско поле, към което литературознанието ни е посягало спорадично.

В широката времева полоса от Освобождението до наши дни, започвайки от Иван Вазов и свършвайки с Димитър Динев и Илия Троянов, Любка Липчева-Пранджева изследва поредица от сюжети, свързани с преводната рецепция на българската литература. Една рецензия за тази книга обаче би казала малко за



нея, ако сведе наблюденията си само до научните факти в текста, без да отбележи светогледния фокус към проблематиката. От зачеването си новата българска литература боледува от своята маргиналност и преживява непрестанно „закващите“ си опити за диалог със света като различни форми на „огрешеност“ (с.29). Тази книга помни травмата, понякога дълбае в нея, но не я използва като методологическа матрица и не я проектира върху своя обект. Защото е освободена от полюсните и йерархични деления на центъра и периферията, защото отказва да вижда битието на творбите в заучените клишета за тяхната изконна ценност, а го търси в динамичната променливост и нехомогенност на прочитите, в дисхармоничното смещение на езиците; търси го сред една тъмна и непрозрачна „Мирова душа“ (казано с езика на Гео Милев), в която проблясват различни точки на досег и на сговаряне между своето и чуждото. Книгата не разглежда вписването на българската литература в световната като осъществено, а опитва да положи основите на неговата осъществимост: не иска да регистрира диалога като наличен, а да набележи различните посоки, по които той има възможността да се разгръща и като социокултурен факт, и като научен дискурс. Без наивен утопизъм, а с хладнокръвен рационализъм тя постъпателно и последователно набелязва крайъгълни камъни за неговото многоаспектно проявяване. И този стремеж обуславя избора на авторката да се заеме с немскоезичната преводна рецепция, доколкото именно тя често се оказва „първото стъпало“ (с. 35) към комплексната международна популяризация на славянските литератури.

Заглавието на изследването „Класици, изгнаници, емигранти“ насочва към литературната и биографична съдба на писателите и поетите, но за текста тези понятия не са предпоставени, а чрез съсредоточаване върху различните форми на преводното присъствие на произведенията се осмисля формирането на представите за съответната авторова фигура и (национална) литературна идентичност. За осъществяването на тази задача преводът се разглежда като междудисциплинарен феномен, което предполага и многообразието от използвани методологически захвати – от затворения стиховедски прочит или внимателен текстологичен разрез до „отворената“ литературноисторическа контекстуализация, от педантичното библиографско търсачество или анализ на статистически данни до широкоспектрната социокултурна интерпретация. Чрез богатството от проблеми, към които изследването неизбежно посяга, имплицитно се защитава тезата за превода като фундамент за осмислянето на съвременното ни (и не само) културно битие.

Преводът се оказва своеобразно динамично огледало, в което се виждат не само вариации в образа на своето, но и в образа на чуждото, повлияни от комплексното преплитане на множество езикови, исторически, социални, идеологически, личностно-психологически и други фактори. По тази причина и „Класици, изгнаници, емигранти“ не е и не може да бъде книга, която еднолинейно се движи по изведени в началото тези. Напротив, в нея се поставят въпроси, разглеждат

се различни контексти и текстови напластявания, а стрелката на компаса, която задава посоките за сговаряния на българското и чуждото, непрекъснато трепти.

Още първата глава рисува подвижната картина на променящите се литературни идентичности, моделирани в процеса на взаимно отразяване на национални и чуждестранни рецепции. Тазгодишният юбилей на Вазов е почетен в книгата на Любка Липчева-Пранджева чрез внимателното обследване на формирането на „фигуратива Патриарх“ както в български, така и в немски контекст. Тъкмо Вазов се оказва първият автор, който проправя пътя на българската литература към световната, защото за него пътуването по Европа и нейното културно усвояване се превръща в целенасочена стратегия за преводно популяризиране на художествените му текстове, задействайки така един реципрочен процес на влияние, при който и „своите“, и „чуждите“ критически прочити започват да съучастват в създаването и надграждането на образа на Патриарха през различните десетилетия.

Ако немската преводна рецепция на Вазовите текстове минава предимно през разпознаването му като представител на различна общност и култура, а в по-късните и като представител на различна историческа епоха, то с текстовете на Яворов невинаги е така. Любка Липчева-Пранджева извежда две произведения на поета, чиято честота на преводно присъствие в немската култура е най-високо – „Хайдушки песни“ и „Две души“. Докато рецепцията на първото носи в голяма степен познатата типология в отношението към чуждата литература, то с второто, според изследователката, ситуацията е различна – „Две души“ не просто се явява препятствие пред преводачите със стиховото си майсторство, но най-вече с образа на „своето“, който те проектират в творбата – един образ в голяма степен предзададен от преводаческото битие на самия Яворов.

По-кратка, но симптоматична за немско-българските не само културни, но и политически отношения е главата, посветена на преводите на Йовковите произведения. Стъпвайки на статистически данни за честотността на публикациите, жанровите и тематични доминации в немските преводачески избори от междувоенните години, авторката стига до заключението, че до голяма степен чуждестранната представа за творчеството на този голям български разказвач се оказва формирана от идеологическите тежнения на времето, без да се отминава обаче и способността на Йовковите текстове да импонира на тогавашните читатели с модернистичните си характеристики.

От гледна точка на концептуалната постройка на книгата като ключово звено бих определила главата, посветена на един от най-ексцентричните пътешественици на националната ни литература – Кирил Христов. Териториалното напускане на родината обаче не е разчетено като напускане на родното, а като възможност за нов поглед към него и подкана за диалог. Основавайки се на голямо количество разнороден текстов материал (сред който и множество архивни единици), Липчева-Пранджева извежда тезата, че поредицата от въобразени лица на чуждото са в състояние да променят мащаба на своето, че една от най-автентичните представи

за устойчивото битие на Кирил Христов в родното дава програмата на курса му по български език в Немския университет в Прага. В тази програма нарцистичната природа на поета е отстъпила на съзнанието за национална кауза. Всъщност в тази средишна и в структурно, и в съдържателно отношение глава започва все по-ясно да се разпознава, че възраждането на литературната персоналия в тази книга се осъществява през извеждането на нейната културностроителска мисия – в съзнателния и усилен порив да бъдат съградени „домове“ на българското отвъд „котловинното“ (казано с лексиката на 1960-те), с перспективата българското да намери своя дом в световното. Тъкмо тази глава задава контекста на интерпретацията на изгнаническо-емигрантските сюжети около Христо Огнянов, Димитър Инкьов, Димитър Динев и Илия Троянов в следващите части на изследването.

Литературата, писана в емиграция, може да се окаже един от големите шансове за навлизането на българското в безбрежната широта на световното, но същинското предизвикателство пред националната литература е усвояването на тези пространствено „отвъдни“, но културно гранични гласове. В изследването на Липчева-Пранджева емигрантският казус около творчеството на Христо Огнянов се извежда, от една страна, чрез въпроса за „преводаческите“ усилия, които трябва да се полагат, за да се разчетат вкостенените в миналото езици на своето, от друга – чрез необходимостта от упоритост и размах, с които да се преодолеят зевовите в културната памет и да се извървят мостовете на междутекстовостта, така че художествените текстове, писани „отвъд“, да намерят своя дом в българската литература в качеството ѝ не толкова на национална, колкото вече на световна.

Немският читател познава Димитър Инкьов като успешен автор на литература за деца, преведена на над 25 езика. Книгата на Любка Липчева-Пранджева обаче насочва своето внимание към мрачния разказ за идеологическия контрол върху един български писател в тоталитарната държава, върху един забравен сюжет, който би бил непреводим за съвременните немски читатели, но който разкрива трансформативния потенциал на културно-политическия контекст върху литературната идентичност на писателя. Авторът се оказва огледало, в което разноезичните читатели разпознават различни светове. Очилата на литературния историк обаче имат двоен фокус и зад едноизмерните контури на настоящето той провижда напластяванията на езиците и паметта.

Две са лицата, които попадат и в обхвата на последната глава на „Класици, изгнаници, емигранти“, но зад тях стоят и две биографични и творчески фигури – тези на Илия Троянов и Димитър Динев. Различните стратегии към българското, предопределени и от особеностите в интеграцията на авторите към немската култура, обуславят и особеностите на рецепцията им както у нас, така и в чужбина. Те предопределят и спецификата на читателската аудитория. Емигрантската литература, като принадлежаща най-вече на космополитния човек, е литература и на разоряващите се публики. Произведенията на Димитър Динев, казва Любка Липчева-Пранджева, формират билингвистична аудитория, а особеностите в прочита

на тази аудитория са анализирани със завидна литературоведска и културологична вещина. И още, емигрантската литература често предполага разлистването на поредица от литературни реалности, една от които се разкрива в художествения текст, а друга/други – в преводачески и/или литературноисторически сюжети, в които нерядко участва и авторът като герой. Една от тях се явява обект и на последния тематичен акцент в „Класици, изгнаници, емигранти“ – скандалът около „Власт и съпротива“ на Илия Троянов, разгледан обаче през превода, който самият писател прави на Пламен-Дойновото стихотворение „Агент Георги превежда „Власт и съпротива“.

Всички, които познават трудовете на Любка Липчева-Пранджева, няма да са изненадани от прецизността, с която са извършени научните изследвания в новата ѝ монография, от внимателното вглеждане в детайла, но и от концептуалната широта на интерпретациите, от точния език на текста, но и от премерената му метафоричност. В тази книга особено полезни от литературноисторическа гледна точка са и приложенията към някои от главите, представящи списъци с преводната рецепция на произведенията, с честотността на чуждоезиковите публикации и др.

Вероятно причината за дългите години, в които преводната рецепция на българската литература е оставала в периферията на научния интерес, се корени в спецификата на тази рецепция – тя не може да се затвори в монолитен литературноисторически разказ, защото е динамична и вариативна, защото е неравномерна и полифонична. Тя може да бъде разглеждана само с фасетъчното око на постмодерния изследовател, да бъде осмисляна със съзнанието за разширяващата се текстовост и умножаващите се светове, с непрестанното усилие за опознаване на себе си сред многоречивите гласове на чуждото. И не на последно място, с преданост и постоянство, единствено чрез които фрагментите на литературното минало и настояще могат да се спояват в значещ и актуален разказ за нас самите. Какъвто е именно разказът на Любка Липчева-Пранджева в „Класици, изгнаници, емигранти“.

BULGARIAN LITERATURE: VOICES OF TRANSLATION AND CULTURAL CONTEXTS

✉ **Dr. Nadezhda Stoyanova**

Web of Science Research ID: N-2635-2018

ORCID iD: 0000-0001-5599-8398

Faculty of Slavic Studies

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: nadezhdaas@uni-sofia.bg